

AMIT A METAFORÁK- BA(N) GONDOLUNK

SOMODI GERGŐ

Kövecses Zoltán: A metafora

Gyakorlati bevezetés a kognitív

metaforaelméletbe

(Metaphor. A Practical Introduction

Oxford University Press, New York, 2002)

Fordította: Várhelyi Gabriella és Kövecses Zoltán

Typotex, Budapest, 2005. 280 old., 2900 Ft

BEVEZETÉS

Mielőtt a Szfinx kilehelné a lelkét, még egy utolsó kérdést intéz Oidiposzhoz: Mondd meg nekem, hogy tudtad megfejteni az oly sok ember halálát okozó rejtvényemet? Erre Oidiposz a háta mögül előkapja Kövecses Zoltán könyvét: Ez a könyv volt segítségemre, ebből tudtam meg, hogy gondolkodásom részben a fogalmi metaforákról szóló tudásomhoz köthető. „A rejtély megoldása két fogalmi metaforán alapul, az első AZ EMBERI ÉLET EGY NAP metafora. A nap forrástartománya és az emberi élet céltartománya közötti megfelelések” segítettek „a rejtély megfejtésében. A reggel a csecsemőkornak felel meg, a délidő az ember felnőttkorának, az este pedig az öregkornak.” Mivel ez a gyakorlati bevezetés rávilágított ezekre a megfelelésekre, rájöttem a helyes megoldásra. De mindez még semmi! Egy másik metafora is segítségemre volt, ez pedig AZ EMBERI ÉLET EGY UTAZÁS, ezt a lábak szerepe hívja elő.¹ „A lábak az utazás fogalmát idézik fel, mely így szintén segítséget nyújt a rejtvény megoldásához, AZ EMBERI ÉLET EGY UTAZÁS metaforán keresztül.” (25. [9.] old.) Miután a Szfinx ezt végighallgatta, holtan rogyott a földre.

Pedig sokat tanulhatott volna még Kövecses könyvéből, akár a rejtvények összeállításáról, akár a megfejtésükről. De akkoriban még nem tevékenykedtek a metafora problémájával foglalkozó kognitív nyelvészek. A kognitív metaforaelmélet az 1970-es évek végén látott ugyanis napvilágot, miután a metafora – nem utolsósorban I. A. Richards és Max Black korábbi írásainak² köszönhetően – hatalmas figyelmet kapott a filozófusok, a nyelvészek és az irodalmárok körében. Ekkorra vált igazán kérdésessé az a korábban többé-kevésbé mindenki által elfogadott vélemény, hogy az alakzatok (mint a metafora, a metonímia, a megszemélyesítés, az irónia stb.) pusztán díszítő funkciót láthatnak el, emellett legfeljebb az érzelmek felkorbácsolására alkalmasak, ezért legjobb – fő-

leg a tudományban, mert itt csak félrevezethetnek –, ha kerüljük őket. Minthogy funkciójukról mást nem is mondhatunk, foglalkozni sem érdemes velük.

Érdeemes néhányat megemlíteni az 1970-es években napirendre kerülő és azóta is vitatott (helyesebb talán azt mondani: újra napirendre kerülő) kérdések közül:

1. Milyen értelmezést adhatunk a köznapi és a „költői” metaforák kapcsolatára?

2. Hogyan egyeztethető össze a metafora jelenségére adott bármilyen magyarázat a nyelvről és/vagy a jelentésről adott általánosabb magyarázatokkal?

3. A második kérdést kicsit átfogalmazva: beszélhetünk-e szó szerinti és figuratív (nem szó szerinti) jelentés különbségéről, levezethetők-e egymásból, vagy semmi értelme sincs ennek a szembeállításnak?³

A metaforát deviáns jelenségnek tekintő korábbi álláspont felülvizsgálatában éppen ez utóbbi kérdés kulcsfontosságú. Hiszen ha bizonyítható és belátható, hogy az alakzatok jelentése levezethető a szavak szó szerinti jelentéséből, már csak egy apró lépés, hogy a nyelv alakzatait másodlagos, marginális jelenségnek tekintsük, mondván, hogy *amiből* levezetünk, alapvetőbb annál, *amit* levezetünk. Ez pedig visszavezet a korábbi – az alakzatokat pusztán díszítő funkcióval felruházó – elméleti alapálláshoz, bár egy kétségtelenül átgondoltabb változatához.

A kognitív elmélet azonban semmiképpen, semmilyen átgondolás után sem hajlandó elfogadni, hogy a metafora másodlagos volna, mert mindennapi életünk egyik legfontosabb és legjelentősebb jelenségének tartja. Hogy mennyire, azt – többek között – Oidiposz története hivatott érzékeltetni: „A metaforák fontosságának egyik legjobb (bár nem igazán tudományos, félig viccnek szánt) ábrázolása Oidipusz mítosza. [...] Oidipusz életét, legalábbis ebben az esetben, a metaforákról szóló tudása mentette meg. Lehet ennél fontosabb indoka és motivációja a metaforák tanulmányozásának?” (25. [9.] old.) Lehet, hiszen ez az indoklás teljesen üres, minthogy bármilyen

1 ■ A rejtvény így hangzott: „Melyik az az állat, amelyik reggel négy, délben kettő, este három lábon közlekedik?”

2 ■ I. A. Richards: *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford, Oxford University Press, 1936.; Max Black: *Metaphor*. In: *Models and Metaphors*. Cornell University Press, Ithaca, 1962.

3 ■ Lásd Ted Cohen: *Metaphor and the Cultivation of Intimacy*. *Critical Inquiry*, Special Issue on Metaphor, Autumn, 1978, 3–12. old.

4 ■ George Lakoff – Mark Johnson: *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago, 1980.

ismerettel – szóljon az akár a bolharákok szaporodási szokásairól, akár a maghasadásról – kapcsolatban felhozható, hogy életveszélyben segítségünkre lehet.

Igazságtalan lenne azonban pusztán ezt kiemelni Kövecses bevezetéséből, aki jóval többet tűzött ki célul, mint pusztán azt, hogy a metafora tanulmányozásának jelentőségéről írjon. Át kívánja tekinteni a kognitív metaforaelmélet töretlen fejlődését létrejöttétől – George Lakoff és Mark Johnson *Metaphors We Live By* című könyvének 1980-as megjelenésétől¹⁴ – napjainkig. E feladatra pedig keresve se találhatnánk nála avatottabb magyar szakembert, egyrészt, mert Magyarországon és külföldön is egyaránt elismert nyelvész, az ELTE Amerikanisztika Tanszékének tanára, másrészt pedig személyes kapcsolatban áll e diszciplína megalapítóival. Erről tanúskodik a számtalan közös publikáció, a magyar kiadás alapjául szolgáló angol kiadás hátlapján olvasható ajánló szövegek a kognitív metaforaelmélet nagyjaitól, valamint a szerzőnek e könyv angol megjelenése óta publikált több, hasonló témájú írása.

KÜLCSÍN ÉS BELBECS

A könyv gyakorlati bevezetesként, tankönyvként is szolgálni szeretne. Ennek érdekében a szerző hallgatói segítségével minden fejezet végére ellenőrző feladatokat is írt. A feladatok megoldókulcsa a kötet végén található. Magyar nyelven mind ez idáig nem jelent meg ekkora terjedelemben a kognitív metaforaelmélet eredményeit összefoglaló, bevezető tankönyv. Ezért érthetetlen számomra, miért nem tartotta meg a kiadó az angol kiadás borítótervét, melyen egy egyszerű gyertyaláng látható, mintegy kiemelkedve a koromfekete háttérből, fényt gyújtva az éjszakában. Ez a bevezetés fogalomköréhez tartozó motívum – az alcímhez hasonlóan (az angol verzió még nem tartalmaz leszűkítést a kognitív elméletre) – sokkal szerényebben ismétlődik meg a magyar kiadás Georges de la Tour festményét reprodukáló, impozáns borítóján: itt a gyertyaláng csak mellékesen jelenik meg, egy tükör előtt ülő, ujjait az ölében nyugvó koponyán összekulcsoló Magdolna alakját megvilágítva. Mellékesen, mert nem egymaga tölti be a teret, és mégsem annyira mellékesen, mivel a tükörben egyedül a gyertya tükröződik vissza.

Hasonló apróbb változtatások történtek a mű tartalmában is. A szerző külön bibliográfiát illesztett könyve végére a magyar nyelven e témakörben megjelent írásokról, valamint kibővítette az eredeti angol kiadás irodalomjegyzékét újabb munkákkal. Ezeket a

változtatásokat követi a könyv leghasznosabb része: az egyes fejezetek végére írt tájékoztató a fontosabb további olvasmányokról, továbbá a glosszárrium a kognitív metaforaelmélet főbb fogalmainak rövid és lényegre törő meghatározásaival és egy metafora- és metonímiagyűjtemény. Egyetlen szépséghibája a könyvnek, hogy a kis kapitális – mely a kognitív metaforaelmélet egyik központi fogalmának jelölési módja – sok helyen nem KIS KAPITÁLISnak tűnik, hanem egyszerű nagybetűnek. Az angol kiadásban megfelelőek a betűméretek.

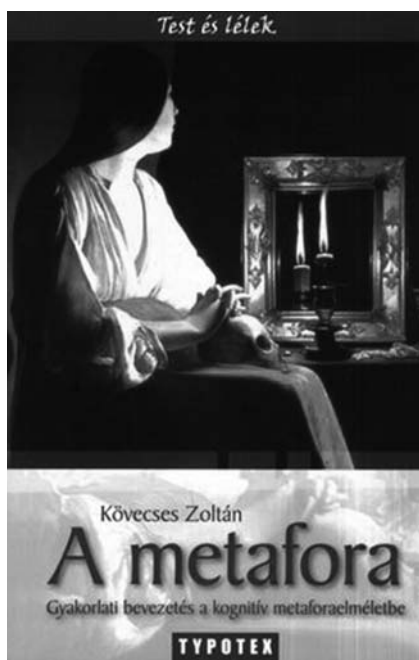
A könyv tizenhét fejezete logikus felépítésben követi egymást az egyszerűbb, alapvető problémáktól haladva az egyre bonyolultabb összefüggések felé. Első lépésben, még az előszóban összefoglalja a metaforával kapcsolatos *hagyományos vélekedést*:

„Először, a metafora a szavak valamilyen tulajdonsága, vagyis kizárólagosan nyelvi jelenség. Másodsor, a metaforát művészi, esztétikai vagy retorikai célból alkalmazzuk, mint ahogy Shakespeare teszi [...]. Harmadsor, a metafora a párhuzamba állított két dolog közötti hasonlóságon alapszik. [...] Negyedsor, az ily módon használt metaforák tudatosan kidolgoztak, és külön tehetségre van szükségünk ahhoz, hogy kitáljuk és a megfelelő módon alkalmazzuk őket. [...] Ötödször, elterjedt a nézet, hogy az irodalmi díszítésen kívül nincs igazán szükségünk a metaforákra.”

Majd ismerteti a kognitív metaforaelmélet alapfogalmainak, szintén öt pontban:

- „(1) a metafora elsősorban fogalmak, és nem szavak jellemző tulajdonsága;
- (2) a metafora funkciója az, hogy segítse bizonyos fogalmak megértését, és nem csupán művészi vagy esztétikai célokat szolgáljon;
- (3) a metafora gyakran nem hasonlóságon alapszik;
- (4) a metaforákat a köznapi emberek is a legkisebb erőfeszítés nélkül használják (anélkül, hogy ennek tudatában lennének), ez nem csupán a különlegesen tehetséges emberek kiváltsága;
- (5) a metafora nem egy fölösleges, bár kellemes nyelvi díszítőeszköz, hanem az emberi gondolkodásnak és megértésnek elengedhetetlen kelléke.” (13–14. [7–8.] old.)

Mindezekon kívül még azt is megtudjuk, hogy egy átfogó és empirikusan tesztelt elméletéről van szó (16. old. [10. old.]).

Minthogy a kognitív elmélet a mindennapi nyelvet helyezi előtérbe, és azt állítja, hogy a metaforát a mindennapi életben is gyakran használjuk, e fenti feltevések megfogalmazását – igazolásuk első lépéseként – példák felsorolása követi – melyek nyilván gyakran elhangzanak a mindennapi kommunikáció során (21. [5.] old., kiemelések az eredetiben):

„Ez az *alapja* az elméletednek?

Erős érvekkel kell *alátámasztani* az elméletet.

Ez az elmélet az érvelés erősségén *áll vagy bukik*.

Eddig még csak az elmélet *vázát* építettük fel.”

A kognitív metaforaelmélet szerint a kurzívan szedett szavak metaforikus nyelvi kifejezések, hiszen elsősorban az épületekkel kapcsolatos szókincsünkhöz tartoznak, ezekben a példákban pedig az elmélet fogalmával (vagy egy elmélettel) összefüggésben használjuk őket. A legérdekesebb dolog azonban ezekkel a kifejezésekkel kapcsolatban az, hogy ha kellő mennyiségű példát sorolunk fel, azok jól láthatóan szisztematikusságot mutatnak. Kell lennie ezért valami általánosságnak,⁵ ami irányítja ezeket a mindennapi életben használt nyelvi kifejezéseket. Az elmélet szerint ezek a szavak azt mutatják, hogy az épületekről és az elméletekről kialakított tudásunk, a róluk szóló ismereteinket tartalmazó *fogalmi tartományaink* sajátos módon strukturáltak. Mégpedig úgy, hogy az épületekről szerzett érzéki tapasztalatokon alapuló tudásunkat felhasználjuk annak megértésére, amit az érzékeléssel nem tapasztalható, absztraktabb elméletekről kell tudnunk. Vagyis a nyelvi metaforák *fogalmi metaforákat* tükröznek. „Kognitív nyelvészeti szempontból a metafora egy fogalmi tartománynak egy másik fogalmi tartomány terminusaival történő megértését jelenti.” (20. [4.] old.) A megértendő fogalmi tartomány a *céltartomány*, amit a megértéshez felhasználunk, az a *forrástartomány*. A fogalmi metaforát kis kapitálissal jelölik, és a fogalmi tartományokat céltartomány–forrástartomány sorrendben írják egymás után. A fenti példák tehát AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK fogalmi metafora nyelvi megtestesítői. A jelölés elhatárolja a fogalmi metaforát a *metaforikus nyelvi kifejezéstől*, mely általában a forrástartományból kerül ki.

A megértés fogalmának tisztázásához Kövecses újabb fogalmakat vezet be. Minden fogalmi tartomány elemekből áll. A fogalmi metaforában a forrástartomány elemei szisztematikusan megfelelnek a céltartomány elemeinek, ezeket a megfeleléseket szaknyelven *leképezéseknek* nevezik (22. [6.] old.). AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK metaforát például a következő megfelelések alkotják:

„forrás: ÉPÜLET cél: ELMÉLETEK
az épület alapja az elmélet alapja
az épület támasza az elmélet támasza
az épület ereje az elmélet helyessége
az építés az elmélet megalkotása
az épület összeomlása az elmélet összeomlása”

Ezek tisztázása után azonban nem derül ki, mit jelent a „megérteni” (*to understand*) szó ebben a speciális esetben. Kövecses ehelyett újabb kérdést tesz fel: Mit jelent ismerni (*to know*) egy fogalmi metaforát? Ismerni egy fogalmi metaforát annyit jelent, hogy ismerjük ezeket a megfeleléseket. E tudás nagy része nem tudatos. „Ha ismerünk egy metaforát, akkor a metaforikus nyelvi kifejezéseket oly módon használjuk, hogy azok az adott nyelvi közösség által alkalmazott metaforikus megfelelésekből erednek.” Vagyis nem használhatjuk (illetve használhatjuk, csak gyakran nem ezt tesszük) például tetszőlegesen az épület fogalmi tartományának elemeit az elméletek fogalmi tartományának elemeire. Arról, hogy mindennek mi köze a megérteni szó jelentéséhez, csak a fogalmi metaforának a glosszáriumában adott meghatározásából lehet némi sejtésünk. Itt ugyanis az áll, hogy a szisztematikus megfelelések rendszere biztosítja a megértést. Arról azonban itt sem tudunk semmit, hogy valaminek az *ismerete* (ti. a megfeleléseké) hogyan kapcsolódik valaminek a *megértéséhez*. Így már érthető (?), hogyan fejtette meg Oidiposz a rejtvényt: a különböző, az emberi élettel kapcsolatos ismereteinket strukturáló forrástartományokból, illetve az elemeiket megjelenítő szavakból tudott a megoldásra következtetni, mert gondolkodásának egy részét e fogalmi metaforák határozhatták meg.

Arra a kérdésre, hogy kogníciónk mennyiben függ különböző tartományok közötti szisztematikus megfelelésektől vagy leképezésektől, a könyv második fejezete igyekszik választ adni. Kövecses itt felsorolja a leggyakoribb forrás- és céltartományokat.

A forrástartományok leginkább konkrétabb, érzékelésünkhöz közelebb álló fogalmak: az emberi test; egészség és betegség, állatok, növények, épületek, építkezés, gépek stb. A céltartományok pedig elvontabb, nem kézzel fogható fogalmak – gondolatok, érzelmek, erkölcs, társadalom, gazdaság, politika, vágy stb. –, hiszen ezeknek a megértése okoz nehézséget.

A harmadik fejezet bemutatja a fogalmi metaforák csoportosításának négy szempont szerinti lehetőségeit. A tartományok közötti szisztematikus megfelelések *kognitív funkciója* szerint beszélhetünk *szerkezeti, ontológiai és orientációs metaforákról* attól függően, hogy mennyire tartalmaz az őket felépítő megfelelések rendszere. A szerkezeti metaforákban a leginkább részletesek a megfelelések. Ilyen például AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK metafora. Ezek funkciója a céltartomány jobb megértése. Az ontológiai metaforákban a forrástartományok már nem strukturálják a szerkezeti metaforákhoz hasonlóan a céltartományokat, ezek a metaforák pusztán „jobbán átláthatóvá” teszi a körülhatárolt szerkezettel nem rendelkező fogalmakat [...] e metaforák kognitív funkciója az, hogy az elvont célfogalmakat általános kategóriába sorolják

5 ■ Ez a terminus itt Lakofftól származik. Lásd George Lakoff: The contemporary theory of metaphor. In: Andrew Ortony (ed.): *Metaphor and Thought*. 2nd ed. Cambridge University Press, Cambridge, 1993. 202–252. old.

be.” (50. [34.] old.) Ilyen például AZ ESEMÉNYEK FIZIKAI TÁRGYAK metafora. Az orientációs vagy *irányultsági* metaforák még az ontológiai metaforáknál is kevesebb megfelelésből állnak. Kognitív funkciójuk a jelenségek értékeléséhez kapcsolódik, illetve célfogalmak egy bizonyos csoportját foglalják rendszerbe, teszik koherenssé. Ez azt jelenti, „hogyan bizonyos célfogalmakat általában hasonlóan konceptualizálunk” (51. [36.] old.). Példák: A TÖBB FELFELÉ IRÁNYULTSÁG, A KEVESEBB LEFELÉ IRÁNYULTSÁG; A BOLDOGSÁG FELFELÉ IRÁNYULTSÁG, A SZOMORÚSÁG LEFELÉ IRÁNYULTSÁG stb. *Térmetük* szerint elkülöníthetők a sematikus képi metaforák, melyek nagy része nem a fogalmakról szóló tudásunkból merít, tehát nem valamely forrástartomány elemeit viszi át egy céltartományra, hanem bizonyos képi séma elemeit. *Általánosságuk* szerint beszélhetünk specifikus metaforákról (AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK), illetve generikus metaforákról (AZ ESEMÉNYEK FIZIKAI TÁRGYAK). Végül, de nem utolsósorban beszélhetünk *konvencionális* és *nonkonvencionális* fogalmi metaforákról, és konvencionális és nonkonvencionális metaforikus nyelvi kifejezésekről is. A konvencionális itt a gyakoriságot és a mindennapiságot jelenti. A metaforikus nyelvi kifejezések és fogalmi metaforák konvencionális között azért fontos különbséget tenni, mert elképzelhető, hogy nonkonvencionális metaforikus nyelvi kifejezések vagy kifejezések mögött valamilyen konvencionális fogalmi metafora áll. Vegyük például Madách *Tragédiájának* egy részletét, melyben két konvencionális fogalmi metaforára ismerhetünk, noha a nyelvi kifejezések nem konvencionálisak:

Ádám

Igaz. – Tudom jól, hogy kell olyan is,
Ki homokot hord vagy követ farag:
Nélküle nem emelkedik terem.
De ez csak homályban tévelyeg,
S fogalma sincs arról, miben segít. –
Csak az építész látja az egészet,
S bár megfaragni nem tud egy követ,
A művet ő teremti, mint egy isten. –
Íly építész nagy a tudásban is.

Lucifer

S azért jövénk tehozzád, oh nagy ember.

Tudós

Azt jól tevétek, méltányolni tudlak.
A tudománynak gazdag ágai
Egy organizmus sok külön vonása,
Együtt igéző csak

Madách soraiban AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK (vagy inkább A TUDOMÁNY ÉPÜLET?), valamint A TÁRSADALMI SZERVEZŐDÉSEK NÖVÉNYEK fogalmi metaforákat lel-

hetjük fel. Olyan szavak utalnak azonban rájuk, melyeket mindennapi életünk során nem, vagy csak ritkán alkalmazunk, szemben AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK metafora már idézett példáival. Nem konvencionális fogalmi metafora akkor keletkezik, amikor egy céltartományt egy eddig azzal kapcsolatban még nem használt forrástartomány segítségével konceptualizálunk, leggyakrabban például irodalmi szövegekben. Azonban – mint arra a negyedik fejezet Lakoff, Turner és Ray Gibbs nyomán rámutat – a költői metaforák gyakran a hétköznapi fogalmi metaforákon alapulnak. A költői nyelvhasználat gyakran a konvencionális fogalmi metaforák *kiterjesztésével*, *hidolgozásával*, *komponálásával* él, *kritikusan rájuk kérdez*. A fejezet végén megismerkedhetünk még a *mikrometaforákkal* – melyeket „egy adott irodalmi szöveg »felszínén« megtalálhatunk” (65. [51.] old.) –, illetve a *megamemetaforákkal*, avagy *kiterjesztett metaforákkal*, melyek a mikrometaforákat koherenssé teszik.

Miután tisztázta, hogy milyen szerepet töltenek be az irodalomban a gondolkodásunk egy részét meghatározó tartományok közötti szisztematikus megfelelések, Kövecses az ötödik fejezetben azt ismerteti, hogyan valósulnak meg a fogalmi metaforák más területeken, mint például a történelem értelmezésében, a filmekben, képregényekben, reklámokban, álomértelmezésekben stb.

A hatodik fejezet azt a kérdést vizsgálja, vajon használhatunk-e bármely konkrét fogalmat bármely elvont fogalom megértésére. Azokat a tényezőket, amelyek ezt meghatározzák, a fogalmi metaforák *tapasztalati alapjának*, avagy *motivációjának* nevezik. Különböző fajtái vannak. A tapasztalati alapot egyrészt a tapasztalatok közötti összefüggések szolgáltatják, például A TÖBB FELFELÉ IRÁNYULTSÁG metafora esetében az, hogy emelkedik a víz szintje, ha több vizet öntünk egy lábasba, vagy hogy sokszor létrára kell másznunk, ha el akarunk érni valamilyen kívánatos dolgot. Motivációt szolgáltathatnak a tartományok között *érezelt szerkezeti hasonlóságok* is, melyeket gyakran ontológiai metaforák idézhetnek elő. A tapasztalati alap negyedik fajtája esetében egy forrástartomány biológiailag vagy kulturálisan a céltartomány eredetének tekinthető. A szerző hangsúlyt helyez arra, hogy bár a fogalmi metaforák motivációja feltárható, mégsem lehet megjósolni, hogy valamely céltartományhoz pontosan milyen forrástartomány tartozhat.

AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK metafora esetében láthatuk, hogy az épületek forrástartományából nem kerül át minden elem az elméletek céltartományába, csak egy részüket használjuk fel a megértés során. Ezt *részleges metaforikus hasznosításnak* nevezik. Evvel foglalkozik a könyv hetedik fejezete, választ adva arra a kérdésre, amely ekkorra valószínűleg már felmerült az olvasóban: Vajon egy elvont fogalmat csak egyetlen forrástartományra támaszkodva konceptualizálhatunk? A könyv egyik erénye egyébként éppen az, hogy a kognitív metaforaelmélet fogalmait olyan sorrend-

ben ismerteti, amely tekintettel van az olvasás során felmerülő kérdésekre, és a kifejtés során igyekszik megválaszolni őket (ami persze nem jelenti azt, hogy ez az összes ilyen kérdésre sikerül is). A forrástartományok tehát csak a céltartomány egy részére világítanak rá. Ezt *metaforikus kiemelésnek* nevezik. E részlegesség teszi lehetővé, hogy egy céltartományt több forrástartomány segítségével értelmezzünk. Arra is van példa, hogy több – egy céltartomány szerkezetéből különböző elemeket kiemelő – metaforából egy ezeket egybefoglaló metaforára is következtethetünk. Ennek megfelelően megkülönböztethetünk *elsődleges* és *komplex metaforákat*.

A nyolcadik fejezet tovább vizsgálja a forrástartomány és a céltartomány közötti lehetséges kapcsolatokat. Két központi kérdése:

1. Vajon a részleges metaforikus megfeleléseken kívül szerepet játszanak-e olyan további, az adott forrástartományhoz kapcsolódó tudáselemek is, amelyek nem kerülnek be a leképezésekbe, vagy pedig teljesen figyelmen kívül hagyjuk őket?

2. Mivel magyarázható, hogy a forrástartomány elemei közül nem hasznosítunk minden elemet?

Az *invaranciaelv* értelmében a forrástartományból a céltartományba csak olyan elemek képezhetők le, melyek nem kerülnek összeütközésbe annak sémakerkezetével. A *metaforikus következmény* fogalma pedig azokat az elemeket jelöli, melyek a forrástartományhoz kapcsolódó gazdag tudásunkból (amit Kövecses *népi megértésnek* vagy *népi elméletnek* nevez) a leképezéseken túl részt vehetnek a metaforikus megértésben. Az így jelölt elemek részlegesen vagy teljesen szerepet játszhatnak a folyamatban.

A kilencedik fejezet kérdése, hogy „mely céltartományokat jellemezhetünk egy adott forrástartomány segítségével”. Mindennapi megnyilatkozásainkat vizsgálva ugyanis azt találjuk, hogy nemcsak az elméletekről, hanem kapcsolatainkról, karrierünkről is beszélhetünk az épületek fogalomköréhez kapcsolódó terminusokban. A *metafora hatókörének* nevezik azon céltartományok összességét, amelyek megértésében egy adott forrástartomány szerepet játszik. A metafora hatókörét az jelöli ki, hogy mit tartalmaz jelentésfókusz, mi az a „kulturálisan elfogadott konceptuális tartalom, amelyet egy forrástartomány konvencionálisan leképez céltartományaira” (127. [118.] old.). A jelentésfókusz a *központi megfelelés* képezi le a céltartományra.

Azok után, hogy nagyon sok, a mindennapi megnyilatkozásainkat irányító általánosságról tudomást szerezünk, talán nem is meglepő, hogy az ezen általánosságok fölött elhelyezkedő általánosságokról szól a könyv tizedik fejezete. Nyelvi kifejezéseink szisztematikusságát a fogalmi tartományaink összefüggései biztosítják, tartományok közötti szisztematikus megfeleltetéseink pedig *metaforarendszerekbe* szerveződnek. A fejezet két ilyen rendszert mutat be: A LÉTEZÉS NAGY LÁNCA metaforarendszert, amely a tárgyak és a minket körülvevő dolgok metaforikus konceptualizá-

ciójának alapja, és az ESEMÉNYSTRUKTÚRA metaforát, mely „az események és állapotok metaforikus megértését írja le” (132–146. [123–138.] old.).

A tizenegyedik fejezet egy másik alakzatot, a metonímiát tárgyalja. Itt megtudhatjuk, hogy a metonímia sem pusztán nyelvi, vagy nem elsősorban nyelvi jelenség, hanem meghatározó szerepet játszik gondolkodásunkban. De míg a metafora hasonlóságon alapul, addig a metonímia érintkezésen; továbbá, míg a metafora két egymástól távoli tartomány között teremt megfeleléseket, addig a metonímiákban olyan fogalmak szerepelnek, melyek „fogalmi terünkben szorosan összekapcsolódnak” (151. [145.] old.). Tájékozódhatunk még a leggyakoribb metonimikus tartományokról, a metonímia és a metafora kölcsönhatásáról, valamint a fogalmi tartományok új típusáról, az *idealizált kognitív modellekről* (IKM). Lehet, hogy az IKM pusztán új elnevezés, mivel a meghatározás nem teszi egyértelművé, hogy miben különbözik a fogalmi tartomány és az IKM. Az egyetlen különbség az elemek (ideális) rendezettsége lenne, azonban eddig szó sem volt arról, hogy fogalmi tartományaink elemei rendezetlenek (nem ideálisak) lennének, arról nem is beszélve, hogy nem derül ki, mi a rendezettség kritériuma; mit is jelent a rendezettség ebben az összefüggésben.

A tizenkettedik és a tizenharmadik fejezetben Kövecses több különböző nyelv adataira támaszkodva bemutatja, mely metaforák mennyiben tekinthetők univerzálisnak, s az egyes céltartományok metaforikus megértése milyen kulturális eltéréseket mutat. A tizenegyedik és tizenötödik fejezetben pedig arról kaphatunk tájékoztatást, hogyan függ össze a metafora és a metonímia az idiómákkal, a poliszémiával; milyen szerepet töltenek és tölthetnek be a nyelvelméletek megfogalmazásában és az oktatásban.

Elméleti szempontból új információval szolgál a következő két fejezet. Megtudjuk, hogy a tartományok közötti szisztematikus megfeleléseket a legújabb kutatások tágabb összefüggésbe helyezik: Fauconnier és Turner hálózatmodelljében a fogalmi metafora speciális esete annak, ahogy fogalmi rendszerünk tartományokkal dolgozik. Az utolsó fejezet pedig a metaforák szintjeit ismerteti, és ezzel a kognitív nyelvészeti kutatások számos ágából összefüggő képet kíván az olvasó elé tárni. Megtudhatjuk, hogy vannak úgynevezett egyén feletti szinten elhelyezkedő metaforák, melyeket a kognitív nyelvészek nyelvi adatgyűjtemények alapján és saját nyelvi kompetenciájukra támaszkodva rekonstruálnak. Azt, hogy az emberek elméje ténylegesen tartalmazza-e a nyelvészek által pusztán nyelvi adatok alapján regisztrált metaforákat, pszicholingvisztikai kísérleteknek kell igazolniuk. Az

6 ■ Kálmán C. György: A velünk élő metafora. *Élet és Irodalom*, 50 (2006), 10. szám.

7 ■ „Mikor meghallotta a hírt, felrobbant dühében. Vigyázz, Éva épp felrobbanni készül.”

8 ■ „Which is the animal that has four feet in the morning, two at midday, and three in the evening?” [9. old.]

e téren úttörő Raymond Gibbs kísérletei azt bizonyították, „hogy az egyén feletti, illetve az egyéni szint közötti egyezés nem teljes, nem tökéletes. Ennek több oka is lehetséges. A szupraindividuális szinten lévő metaforák teljes körét nem minden beszélő használja ki.” (240. [242.] old.) Az egyén alatti szinten megy végbe a fogalmi metaforák „természetes motivációja”, például szenzomotoros tapasztalatok motíválhatják egyik fogalmi tartománynak a másikra történő leképezését.

AZ ELTŰNŐ SZÓ SZERINTI JELENTÉS

„A könyv jó, mert jól bele lehet kötni. Van mibe.”⁶ A szerző ugyanis bőven hagyott benne problematikus pontokat és ellenmondásokat. Néhány apróság: nem világos, hogy a Szfinx utjvényében miért épp a *lábak* szerepe hívja elő az utazás fogalmát, miért nem a *közlekedés* szó szerepeltetése, vagy esetleg a kettő együtt? Nem igazán érthető az sem, hogy AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK metaforára utaló mindennapi megnyilatkozások egyikében miért épp a *váz* szó van kurzívval szedve, és miért nincs az *építettünk* szó (is), mely sokkal egyértelműbben utal az épület fogalmi tartományára, hiszen a biciklinek is lehet *váza* és az embernek is csontváza (21. old.). Szintén érthetetlen, hogy a „Végre kieresztette a gőzt” vagy a „Nem tudta levezetni a gőzt” (108. és 109. old.) nyelvi kifejezés miért épp a DÜH EGY TARTÁLYBAN LÉVŐ FORRÓ FOLYADÉK metaforára utal, s miért nem egy általánosabb, a feszültséggel kapcsolatos metaforára? A füst és a gőz között tapasztalatilag jól érzékelhető különbség miatt nehezen elfogadható, hogy az „Egyszerűen füstölgött” kifejezés az INTENZÍV DÜH GŐZT PRODUKÁL metaforikus következményen keresztül A DÜH EGY TARTÁLYBAN LÉVŐ FORRÓ FOLYADÉK fogalmi metaforára utaló metaforikus nyelvi kifejezés volna (uo.). Ráadásul az sem világos a kontextus alapján, hogy az INTENZÍV DÜH GŐZT PRODUKÁL fogalmi metafora-e (a jelölés alapján annak kell lennie), ha pedig az, melyik fajtából való. Vagy inkább egy jelölési következetlenségről van szó, s nem is fogalmi metaforáról? Hasonló kérdések tehetők fel a *harag* szót tartalmazó mondatokkal kapcsolatban is. Vajon a harag ugyanaz az érzelem lenne, mint a düh, és belső feszültség csak düh lehet? Ha nem, akkor miért nem szerepel ezekkel a kifejezésekkel kapcsolatos fogalmi metafora a könyvben? E példák, valamint a sokszor erőltetettnek tűnő további, állítólag a mindennapi életből származó, szemléltető mondatokból⁷ némi olvasó arra következtethet, hogy a mindennapi megnyilatkozásaink szisztematikusságára adott magyarázat már e megnyilatkozások vizsgálata előtt készült. Vajon valóban a könyv által ismertett megfigyeléseket gondoljuk el a metaforában, vagy legyünk szívesek a metaforába ezeket gondolni, mert a kognitív metaforaelmélet hívei azt mondják?

Persze ezekre a problémákra könnyen magyarázatot találhat a gondos olvasó, ha kezébe veszi az angol

verziót is. Meglepő módon nyoma sincs benne például a *közlekedik* szónak,⁸ AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK metaforát sokkal több elfogadható nyelvi példa támasztja alá, továbbá a düh fogalma sem keveredik össze sem a haraggal, sem a feszültséggel; és bár az „I was *fuming*” kifejezést lehet *Füstölgtemnek* fordítani, vagy ahogy a magyar kiadásban szerepel, az „Egyszerűen *füstölgött*” kifejezésre kicserélni, a *fuming* jelentheti azt is, hogy ’gőzölög’, a *füstölg* viszont nem. Nem mondunk ugyanis olyasmint hogy, „Egyszerűen gőzölgött”, hacsak nem száunából jövünk ki éppen, amikor is szó szerint értjük. Vagy lehet, hogy ekkor is mint forró folyadékkal teli tartályt érttem meg az illetőt, esetleg sült húsként vagy téli reggelen utamba kerülő csatornanyílásként?

Nem lenne elég reflexív tehát a fordítói munka, illetve az átírás? Ez elég furcsa, hiszen a fordításban/átírásban a szerző is részt vett. Esetleg a fordítók/átírók nem számoltak eléggé a fordítás/átírás nehézségével? A kézhez álló, az angol nyelvre (és gondolkodásra) megállapított fogalmi metaforákat alátámasztó angol nyelvi példák nem keresték meg kellő gonddal a magyar megfelelőit, hogy szemléletesebben mutathassák be az elméletet?

Nemcsak a példák kidolgozása árulkodik azonban fordítási/átírási pongyolaságról, hanem a fogalmakat kifejtő főszöveg is – sokszor amiatt, hogy már az angol változat is pongyola. Vegyük például a következő szövegrészt és fordítását:

„...the corresponding conceptual metaphor that they make manifest is LIFE IS A JOURNEY. The use of small capital letters indicates that the particular *wording* does not occur in language as such, but it underlies conceptually all the metaphorical expressions listed underneath it.” [4. old. Kiemelés tőlem. S. G.]

„...az ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metaforát fejezik ki. A kis kapitális használata azt jelzi, hogy a szóban forgó *meghatározás* mint olyan nem létezik a nyelvben, ugyanakkor a vele kapcsolatos metaforikus kifejezések fogalmi alapját alkotja.” (20. old. Kiemelés tőlem. S. G.)

A probléma az, hogy az angol szöveg nem pontos. Szövegezés vagy megfogalmazás (*wording*) mint nyelvi jelenség, nem lehet nyelvi kifejezés fogalmi alapja abban az értelemben, ahogy a fogalmi metafora nyelvi kifejezések alapja lehet, hiszen akkor nincs értelme elválasztani egymástól a tartományok közötti szisztematikusan megfigyeléseket és a metaforikus nyelvi kifejezéseket. Ezt a problémát akarja a „meghatározás” szóval orvosolni a magyar változat. Csakhogy meghatározások – ellentétben a megfogalmazásokkal – úgy egyébként sincsenek a nyelvben. Nem világos, milyen, a nyelvben létező meghatározásoktól határol el a kis kapitális használata, ugyanis az nem a meghatározásoktól határol el, hanem az olyan nyelvi kifejezésektől, mint az *élet egy utazás* (na tessék, ráadásul a

Kövecses Zoltán fontosabb írásai

Harré „emocionológiája” és a kognitív nyelvészet érzelmelfogása
Replika, 25 (1997. márc.), 163–174. old.

Metafora a kognitív nyelvészetben
In: Pléh Csaba – Győri Miklós (szerk.):
A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása
Pólya Kiadó, Bp., 1998. 50–82. old.

Metaphors of Anger, Pride, and Love:
A Lexical Approach to the Study of Concepts
John Benjamins, Amsterdam, 1986.

George Lakoff – Kövecses Zoltán:
The cognitive model of anger inherent in
American English
In: Dorothy Holland – Naomi Quinn (eds.):
Cultural Models in Language and Thought
Cambridge University Press, Cambridge,
1987.

*The Language of Love: The Semantics of
Passion in Conversational English*
Bucknell University Press, Lewisburg, 1988.

Emotion Concepts
Springer Verlag, New York, 1990.

A linguist's quest for love
*Journal of Social and Personal
Relationships*, 8 (1991), 77–97. old.

Happiness: A definitional effort
Metaphor and Symbolic Activity, 6 (1991),
29–46. old.

Tocqueville's passionate „beast”:
A linguistic analysis of American democracy
Metaphor and Symbolic Activity, 9 (1994), 2.
szám, 113–133. old.

Understanding the Statue of Liberty
In: Kövecses (ed.): *New Approaches to
American English*
Eötvös Loránd University, Bp., 1995.
129–138. old.

Metaphor and the folk understanding
of anger
In: James A. Russell et al. (eds.):
Everyday Conceptions of Emotions
Kluwer, Dordrecht, 1995. 49–71. old.

American friendship and the scope
of metaphor
In: *Cognitive Linguistics*, 6 (1995),
315–346. old.

szavak még így ebben a megfogalmazásban is megjelenhetnek a nyelvben) vagy „nagy utazás, azt mondtad, hogy ez az élet;” vagy „Az emberélet útjának felén / egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, / mivel az igaz út nem lelem”. Persze lehet, sőt inkább biztos, hogy az avatott olvasónak minden teljesen egyértelmű, egy bevezető szándékú könyv célközönsége azonban nem az avatottak szűk tábora.

De idézhetjük a következő mondatot is: „Ennek tipikus példája a »rózsás arc« kifejezés, amely a *hagyományos metaforafelfogás* jellemzőit mutatja.” (80. old. Kiemelés az eredetiben.) [„The example displays some typical features of the most widely held *traditional view of metaphor*.” 68. old. Kiemelés az eredetiben.] Hogyan mutathatja (*displays*) egy metafora, hogy milyen jellemzői vannak annak az elméletnek, amely magyarázatot hivatott rá adni? Vagy másképpen: mennyivel inkább mutatja ez a metafora azt, hogy pusztán nyelvi jelenségről van szó, amely leginkább díszítésre szolgál, és hasonlóságon alapul, mint azt, hogy AZ EMBERI TESTRÉSZEK NÖVÉNYEK fogalmi metafora (lehet AZ EMBEREK NÖVÉNYEK metafora is akár) megtestesüléséről van szó (lásd még: borvirágos orr)?

Az ilyen apró figyelmetlenségek igazán nagy elméleti problémákhoz is elvezethetnek. Vegyük a következő mondatokat:

„A metaforikus nyelvi kifejezések a fogalmi metaforák nyelvi megtestesítői.” (28. old.)

„A festmény lángra gyújtotta képzetét» mondat A KÉPZELET TŰZ metaforát kelti életre. »A férfi viselkedése csak olaj volt a tűzre« kifejezésben A KONFLIKTUS TŰZ metaforát fedezhetjük fel”. A »két végén égette a gyertyát« idióma AZ ENERGIA A TŰZ TÁPLÁLÓJA metaforát tükrözi. Az »Élete lángját kioltotta a baleset« mondatban AZ ÉLET TŰZ metaforát lelhetjük fel...” (204. old.)

9 ■ „In the case of the sentence „The fire between them finally went out,” the conceptual metaphor underlying the idiom is LOVE IS FIRE; in „The painting set fire to the composer's imagination,” it is IMAGINATION IS FIRE; in „The killing sparked off riots,” it is CONFLICT IS FIRE;...” [202. old. Kiemelések az eredetiben.] Ami az angolban megoldható a névmás és a létige halmozásával, az a magyarban körülményesnek tűnne.

10 ■ Az angol szerzőknél e kapcsolat leírására konzekvensen az „evoke”, illetve az „interpretation via” kifejezésekkel találkozunk. A kérdés azonban további vizsgálatot igényelne.

11 ■ „The first, and biggest, mistake concerns what has been called „literal meaning” (George Lakoff – Mark Turner: *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. University of Chicago Press, Chicago–London, 1989. 110. old.)

„The major difference between the contemporary theory and the classical one is based on the old literal figurative distinction.” (Lakoff: *The contemporary theory*, i. h. 205. old.)

„Another reason for the widespread belief that figurative language violates communication maxims arises from a questionable assumption about what constitutes literal meaning as distinct from figurative meaning.” (Raymond W. Gibbs, Jr.: *Process and products in making sense of tropes*. In: Ortony (ed.): *Metaphor and Thought*, i. h. 257. old.

Ebben a következő metaforákat találjuk: *lelhetjük fel, kelti életre, megtestesítő, tükröz, fedezhetjük fel*. Az angol változat nem mutat ilyen metaforikus gazdagságot, ott pusztán az *underlying* és – az első példában – a *manifest* metaforikus szó [202–203. old.]. Az eltérés legkézenfekvőbb magyarázata, hogy a fordító/átíró hasonló jelentéstartalmú szavak felsorolásával adja vissza azt, ami az angolban nem igényel ilyesmit:⁹ a fenti példában kurzívan szedett szavak mintegy mellékesek, pusztán az *underlying* ('alapul szolgál, alapot ad,' esetleg 'mögötte áll, meghúzódik mögötte') kifejezés helyettesítői. Azonban a könyvben ismertetett metaforaelmélet értelmében ez nem lehet megfelelő magyarázat. Ezek a metaforák ugyanis, melyeket éppen csak észreveszünk vagy esetleg fel sem tűnnek nekünk, éppen ezen tulajdonságuknál fogva a legalapvetőbbek gondolkodásunk szempontjából, „a legaktívabbak tudatunkban” (15. old.). Vagyis a magyar kognitív metaforaelmélet a nyelvi kifejezések és a fogalmi metaforák közötti kapcsolatról más fogalmi metaforákban gondolkodik, mint az angol, míg ott marad a klasszikus szubsztancia szó (mint alatta álló, ami már majdnem alatta fekvő [*underlying*]) képzetköréhez tartozó megértés, addig magyarul inkább a színház és a felfedezés képzetköre a meghatározó. Ez akkor jelent igazán nagy problémát, ha a fogalmi metafora és a metaforikus nyelvi kifejezés kapcsolatát egy rögzített szakterminus írja le, amely terminus nem fogalmi metaforára utal, vagyis nem metaforikus nyelvi kifejezés.¹⁰ A fenti példákban szereplő nyelvi metaforák pusztán díszítő funkciójúak, félrevezetők, jobb lett volna kerülni őket.

Ehhez kapcsolódó, további probléma, hogy a fenti idézetekben szereplő metaforikus nyelvi kifejezések (*fedezhetjük fel, lelhetjük fel, megtestesítő, tükröz, kelti életre*) a fogalmi metafora és nyelvi megvalósulásai, idiómákban szereplő kifejezések és metaforikus nyelvi kifejezések közötti viszonyt hivatottak leírni. A könyvben továbbolvasva megtudjuk, hogy az idiómáknak ennek a viszonyoknak köszönhetően van általános jelentése (205. [204.] old.) – bármi legyen is az, minthogy a könyv egyik fejezete sem foglalkozik azzal, mi köze a fogalmi metaforának a jelentéshez, mindössze néhány elszórt mondatot találhatunk erről. Pedig jelentéstani fejezet több okból is elvárható lenne egy efféle bevezető munkától.

Először is azért, mert a hagyományos vélekedés elsősorban a jelentés vizsgálata alapján jut arra a következtetésre, hogy a metafora marginális jelenség: amit a metaforával kifejezni akarunk, kifejezhető metaforát nem használva is, a jelentés változása nélkül. A metafora, lévén nem egyértelmű kifejezés, megteveszthet, tehát vagy csak díszítem vele a beszédemet, vagy félre akarok vezetni. Másodsorban, a kognitív metaforaelmélet angolszász képviselői, Lakoff, Turner és Gibbs éppen a jelentéssel kapcsolatban, a szó szerinti jelentés és a figuratív jelentés közötti hagyományos megkülönböztetést vitatva fordul szembe a metaforát magyarázó többi koncepcióval,¹¹ melyek véleményük

Kövecses Zoltán – Péter Szabó: Idioms: A view from cognitive linguistics
Applied Linguistics, 17 (1996), 3. szám, 326–355. old.

Metaphor: Does it constitute or reflect cultural models?
In: Raymond W. Gibbs – Gerard Steen (eds.): *Metaphor and Cognitive Linguistics* Jon Benjamins, Amsterdam, 1999. 167–188. old.

Kövecses, Zoltán – Günter Radden: Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. *Cognitive Linguistics*, 9 (1998), 37–77. old.

Günter Radden – Kövecses Zoltán: Towards a theory of metonymy
In: Günter Radden – Klaus Panther (eds.): *The Conceptual Basis of Metonymy* John Benjamins, Amsterdam, 1999.

Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling. Cambridge University Press, Cambridge–New York, 2000.

The scope of metaphor
In: Antonio Barcelona (ed.): *Metaphor and Metonymy at the Crossroads* De Gruyter, Berlin, 2000. 79–92. old.

A cognitive linguistic view of learning idioms in an FLT context
In: Martin Pütz – Susanne Niemeyer – René Dirvenzerk (eds.): *Applied Cognitive Linguistics: Theory, Acquisition and Language Pedagogy* Mouton de Gruyter, 2001. 87–115. old.

Metaphor. A Practical Introduction Oxford University Press, New York, 2002.

Language, figurative thought, and cross-cultural comparison
Metaphor and Symbol, 18 (2003), 4. szám, 311–320. old.

Metaphor in Culture. Universality and Variation Cambridge University Press, Cambridge – New York, 2005.

A broad view of cognitive linguistics
In: *Acta Linguistica Hungarica*, 52 (2005), 2–3. szám, 135–172. old.

Language, Mind, and Culture A Practical Introduction. Oxford University Press, Oxford – New York, 2006.

szerint mind indokolatlan előfeltevésekből kiindulva határozzák meg a szó szerinti jelentést.

Ezzel jól azonosíthatóvá is teszik, kire, illetve mire gondolnak, amikor a hagyományos elméletről beszélnek: Arisztotelésztől Searle-ig és Grice-ig bezárólag mindenki ebbe a halmazba értendő. Kövecses könyvéből azonban nem derül ki, milyen elméletről is van szó. Pedig az említett angolszász szerzők hatalmas erőfeszítéseket tesznek, hogy érveikkel megsemmisítsék a szó szerinti jelentés hagyományos fogadásait, vélhetően azért, mert a kognitív elméleten kívül az 1970-es évektől kezdődően a pragmatikai elméletben is kulcsszerepet játszik ez a fogalom.¹² Egyik fő ellenvetésük, hogy a pszicholingvisztikai kísérletek ellentmondanak a pragmatikai koncepciónak, amely koncepció szerint a megnyilatkozás metaforákat értelmező befogadója először felismeri, hogy a megnyilatkozó nem szó szerinti értelemben használta a szavakat, majd ezután gondolkodik el azon, hogy akkor mit is akarhatott velük mondani. A pragmatikai elméletek szerint ez utóbbi lehet a mondat-jelentéssel (*sentence meaning*) szembeállított megnyilatkozás-jelentés (*utterance meaning*), mint Searle állítja, de az is lehetséges, hogy egyáltalán nem is jelentés (Grice, Davidson). Tehát, amikor azt mondjuk: „Ez a nő egy jégcsap”, akkor ezt nem szó szerint értjük, ugyanis a nők nem lehetnek jégcsapok, és a jégcsapok se nők. Inkább azt akarjuk közölni, hogy ez a nő – eufemisztikusan szólva – nem éppen érzelmes típus. Ez utóbbi megnyilatkozás-jelentéshez – vagy implikaturához – különböző szabályokat követve, sokszor némi gondolkodás árán juthatunk el. A pszicholingvisztikai kísérletekből viszont az derül ki, hogy mindez nem így történik: nem annak felismerése után jutunk az érzelmmel kapcsolatos jelentéshez, hogy a szó szerinti jelentés értelmetlenséghez vezet, hanem – mivel a szavak előhívják, illetve felidéznek AZ ÉRZELEM HÓ fogalmi metaforát – egyből azonosítjuk ezt a jelentést. A szó szerinti jelentést a metaforikus kifejezések értelmezése első szakaszába helyezők azonban nem vesznek tudomást a nyelvi kifejezések értelmezésének pszicholingvisztikailag leírt folyamatáról.¹³

Kövecses még hatékonyabb megoldást alkalmaz a szó szerinti jelentés eltüntetésére: egyszerűen kihagyja a hagyományos vélekedés ismertetéséből. Amit megtehetne, ha a kognitív elmélet 2002-re már régen túljutott volna rajta. Csakhogy nem ez a helyzet, hiszen Gibbs és Tendhal 2006-ban még mindig foglalkozik ezzel a kérdéssel.¹⁴ A kognitív metaforaelméletbe bevezetni akaró könyvtől pedig joggal elvárható, hogy összefoglaló ismertetése hű képet adjon ezen elmélet egyik kulcsmozzanatáról. Ezzel a kognitív metaforakutatás jelentőségét is sokkal jobban lehetne indokolni, mint Oidiposz mítoszával.

Összefoglalva azt lehet mondani, hogy a könyv inkább alaposnak látszik, mintsem hogy valóban alapos lenne; a gyertya képzetköréhez visszatérve: e vállalkozásnak nagyobb a füstje, mint a lángja. Aki érdemben

szeretne foglalkozni a metafora kognitív szemléletű kutatásával, jobban teszi, ha az eredeti szövegeket tanulmányozza. Ehhez jó kiindulópont Kövecses munkájának bibliográfiai része; ennyiben azt lehet mondani, hogy könyve jó bevezető. □

12 ■ Elisabeth Camp: *Critical Study of Joseph Stern's Metaphor in Context. Nous*, 39 (2005), 4. szám, 715–731. old.

13 ■ Lakoff: *The contemporary theory, i. h.* 239. old. és Gibbs: *Process and products, i. h.* 255–256. old.

14 ■ Raymond W. Gibbs, Jr. – Markus Tendhal: *Cognitive Efforts and Effects in Metaphor Comprehension: Relevance Theory and Psycholinguistics. Mind and Language*, 21 (June 2006), 379–403. old.